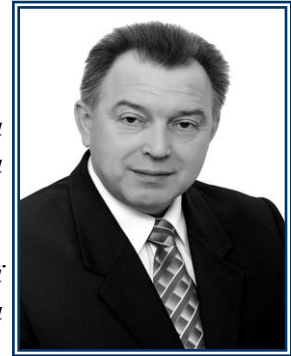


УДК 342.56

Мацькевич Микола Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного,
господарського та адміністративного права
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького,
заслужений юрист України,
докторант Національної академії
внутрішніх справ України



КУЛЬТУРНІ ПРАВА І СВОБОДИ В СИСТЕМІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

У статті досліджується місце культурних прав і свобод у системі прав і свобод людини і громадянина в Україні. Робиться висновок про існування сьогодні самостійної видової групи конституційних культурних прав і свобод.

Ключові слова: права, свободи, конституційні права і свободи.

Постановка проблеми. Проблема визначення місця суб'єктивних культурних прав і свобод у системі конституційних прав і свобод людини і громадянина реально постала перед вітчизняною юридичною наукою у другій половині 70-х років минулого сторіччя у зв'язку з прийняттям конституцій Союзу РСР і тоді ще Радянської України. Вказані конституції у порівнянні з раніше чинними радянськими Основними Законами помітно збільшили формальний перелік суб'єктивних конституційних прав і свобод. Це обумовило необхідність проведення відповідних теоретичних досліджень, пов'язаних з визначенням змісту, умов та гарантій реалізації прав і свобод, які вперше тоді знайшли своє закріплення на конституційному рівні.

До проблем, що вимагали свого першочергового вирішення, входила і низка питань щодо віднесення нових конституційних прав і свобод до тієї або іншої видової групи, тобто йшлося про проблему їх класифікації. При цьому обґрунтовано виходили з того, що вирішення класифікаційних проблем має не тільки суто теоретичне значення. Адже визначення місця того чи іншого конкретного суб'єктивного права чи свободи в системі конституційних прав і свобод суттєво сприяє встановленню їх спрямованості, змісту можливої поведінки індивіда, що входить до змісту цього права, визначенню умов і засобів забезпечення повної і безперешкодної реалізації цих прав і свобод та захисту від їх порушень. Крім цього, чітка і науково обґрунтована класифікація суб'єктивних конституційних прав полегшує дослідження шляхів їх подальшого розвитку та удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання культурних прав і свобод людини і громадянина в Україні піднімалися у працях радянських дослідників (А. І. Денисова, А. П. Іванова, Ф. М. Рудинського, В. Т. Прохорова) та сучасних українських учених (В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького та ін.).

Постановка завдання. Метою статті є визначення місця культурних прав і свобод у системі прав і свобод людини і громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі пропонуються різні критерії класифікації конституційних прав і свобод громадян. Серед них слід вказати найбільш розповсюджені: однорідність матеріального змісту прав і однорідність



конституційних норм, які їх закріплюють [7, с. 489]. Звернемо увагу на те, що в цьому випадку пропонується одночасне застосування двох самостійних критеріїв: а) зміст прав і свобод; б) ознаки конституційних норм, які закріплюють сторони життя та діяльності громадянина [3, с. 219-257].

Загальновизнаним і цілком обґрунтованим є висновок про те, що соціальне призначення прав і свобод громадян в умовах дійсно демократичного суспільства полягає, по-перше, у забезпеченні задоволення потреб та інтересів особи, тобто у створенні сприятливих можливостей для оволодіння індивідом певним соціальним благом і, по-друге, у забезпеченні можливостей безпосередньої та активної участі громадян у всіх сферах суспільного життя [10, с. 152-153]. Але при цьому в поняття соціального призначення прав і свобод громадян вкладався й дещо інший зміст: «Юридичні права і обов'язки особи мають соціальне призначення – задоволення її різнобічних потреб та інтересів. Соціальний зміст і призначення прав і обов'язків залежить від виду тих благ, які задовольняються шляхом їх використання і виконання» [2, с. 178]. На нашу думку, у цьому випадку автор при розкритті соціального призначення прав і свобод громадян (як найбільш загального поняття) фактично підмінює вужчим за своїм змістом поняттям – видом потреб, які покликана задовольнити чи забезпечити реалізація тих чи інших прав і свобод.

Інакше кажучи, у цьому випадку як критерій класифікації фактично пропонується ознака сфери суспільних відносин, у межах якої відбувається реалізація конкретних повноважень, що надаються тим або іншим правом. Вбачається, що саме цей критерій – ознака сфери суспільних відносин, у якій з найбільшою повнотою відбувається реалізація конкретного права громадян, – найдоцільніше покласти в основу класифікації конституційних прав і свобод громадян. А на основі цього критерію розділити ці права і свободи на групи: соціально-економічні, культурні, політичні та особисті.

Те, що економіка, політика і сфера особистого життя громадян є особливими сферами суспільних відносин, у науковій літературі ніяких сумнівів не викликає. Відповідно у кожній з цих сфер за громадянином визнається певний правовий статус, що знаходить свій вираз в існуванні відповідних груп прав: соціально-економічних, політичних та особистих.

Наявність специфічних суспільних відносин у сфері культури визнається в юридичній літературі практично одноставно, у тому числі і дослідниками проблем, пов'язаних з правовим статусом громадян [1, с. 6-7; 10, с. 134; 11, с. 13; 12, с. 93; 13, с. 93; 14, с. 59]. Однак при цьому деякі з них продовжують об'єднувати права і свободи, які реалізуються в культурній сфері, з правами соціально-економічними, що здійснюються у сфері суспільних відносин з іншою специфікою.

У цьому зв'язку в літературі справедливо вказувалось на те, що «Взаємовідносини держави і громадянина у сфері культури хоча і тісно пов'язані із взаємовідносинами держави і громадянина в економічній сфері, все ж володіють суттєвими особливостями і потребують виділення у самостійну групу» [18, с. 219]. Адже діяльність людини у сфері культури має на меті задоволення її культурних, духовних потреб, а також і вираз її інтелектуальних здібностей. Дійсно, демократична держава створює своїм громадянам необхідні умови для діяльності у цій сфері, у тому числі забезпечує правове регулювання цієї діяльності. Однією з форм такого регулювання виступає надання громадянам можливостей певної поведінки, найважливіші з яких фіксуються на конституційному рівні як відповідні права і свободи.

Ідея утворення самостійної класифікаційної групи конституційних культурних прав і свобод громадян знайшла досить широку підтримку в науковій літературі. З тим або



іншим змістом та рівнем аргументації цю позицію, крім вже тут названих, поділяє досить широке коло дослідників [6, с. 99; 15, с. 508; 4, с. 93; 5, с. 135-145; 8, с. 70; 16, с. 8, 25; 17, с. 53-59; 9, с. 236; 1, с. 6-7].

Висновки. Узагальнюючи, уточнюючи і доповнюючи наявні в науковій та навчальній юридичній літературі аргументи на користь утворення в системі конституційних прав і свобод громадян України особливої класифікаційної групи суб'єктивних культурних прав і свобод, а також маючи на увазі вищевикладене тут, вважаємо достатньо обґрунтованими такі висновки:

1. Серед суспільних відносин, поряд з економічними, політичними та іншими, мають місце специфічні відносини, які зароджуються і здійснюються у сфері культурної діяльності суспільства, держави, особи.

2. Українська держава здійснює правове регулювання цих суспільних відносин. Однією з форм такого регулювання є юридичне закріплення можливої поведінки громадян у цій сфері. Найважливіші з цих можливостей закріплюються на конституційному рівні у вигляді відповідних (культурних) прав і свобод.

3. Метою здійснення вказаних прав і свобод можуть бути:

а) задоволення духовних (інтелектуальних) потреб та інтересів індивіда;

б) реалізація його інтелектуального потенціалу у відповідній сфері відповідних суспільних відносин з метою сприяння вирішенню наявних у ній проблем;

4. Існує і постійно удосконалюється система правової регламентації суспільних відносин у сфері культури, у тому числі і змісту та процесу реалізації суб'єктивних культурних прав і свобод.

На підтримку викладених висновків вважаємо можливим і доцільним додати ще й такі аргументи:

а) визнання існування самостійної групи суб'єктивних культурних прав і свобод у системі конституційних прав і свобод людини і громадянина підкреслює те, що особа в Україні володіє широкими можливостями ще в одній самостійній сфері суспільних відносин – у сфері культурної діяльності;

б) заперечення існування групи суб'єктивних культурних прав і свобод громадян України не відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням нашої держави. Україна є учасником багатьох загальних та спеціальних міжнародно-правових угод у сфері забезпечення прав людини. У цих міжнародно-правових актах, поряд з констатацією існування специфічних суспільних відносин в економічній і політичній галузях, безумовно, визнається і галузь культурних відносин або використовується у тому ж значенні вираз «культурне життя».

Так, у ст. 22 Загальної декларації прав людини зазначається, що кожна людина має рівні права в «економічній, соціальній і культурній сферах». У преамбулі Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок вказується, що дискримінація жінок заважає їм нарівні з чоловіками брати участь «в політичному, соціальному, економічному і культурному житті своєї країни».

У ряді ратифікованих Україною міжнародно-правових актів поряд з економічними, соціальними та політичними правами культурні права громадян розглядаються як самостійна група прав і свобод особи.

У Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок зазначено, що держава-учасники зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користуватись «всіма економічними, соціальними, культурними, громадянськими і політичними правами». А один з цих документів – Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права – спеціально присвячений цій групі прав і свобод громадян.

Аналіз статті 15 цього пакту, а також статей 26 і 27 Загальної декларації прав людини дає підстави для ряду висновків:

- по-перше, міжнародне співтовариство однозначно оцінює культурне життя як особливу сферу суспільних відносин поряд з економічними, політичними та іншими відносинами;

- по-друге, права у цій сфері суспільних відносин розглядаються як особлива група прав і свобод людини, що підлягає безумовному забезпеченню всіма сучасними державами.

Крім наведених, існують ще й інші аргументи, що дають підстави для висновку про теоретичну і прикладну обґрунтованість і відповідне значення утворення особливої групи суб'єктивних конституційних культурних прав і свобод.

На нашу думку, підтвердженням цього факту є те, що в науковій та навчальній юридичній літературі незалежної України суб'єктивні культурні права і свободи практично однозначно розглядаються як особлива група конституційних прав і свобод громадян в одному класифікаційному ряду з політичними, особистими та іншими видами прав і свобод.

Таким чином, загальний висновок про існування самостійної видової групи конституційних культурних прав і свобод у сучасній вітчизняній науковій юридичній літературі є практично загально визнаним. Проблеми починаються, коли йдеться про перелік цих прав, особливості їх змісту та процесів реалізації, які необхідно нині детально ще дослідити представникам науки конституційного права України.

Список використаних джерел

1. Боняк В. А. Конституційне право людини і громадянина на освіту та його забезпечення в Україні : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. А. Боняк. – Київ, 2005. – 20 с.
2. Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Н. В. Витрук. – М. : Наука, 1979. – 229 с.
3. Воеводин Л. Д. Конституционные права и обязанности советских граждан / Л. Д. Воеводин. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – 300 с.
4. Емельянов Г. П. Социально-культурные права и свободы и их гарантии / Г. П. Емельянов // Конституция СССР: проблемы государственного и советского строительства. – М., 1980. – С. 93-96.
5. Конституционный статус личности в СССР. – М. : «Юридическая литература», 1980. – 225 с.
6. Копейчиков В. В. Реальный социализм: демократия, личность, права человека / Копейчиков В. В., Суцук З. И. – К. : «Вища школа», 1983. – 151 с.
7. Лепешкин А. И. Курс советского государственного права / А. И. Лепешкин. – Т. 1, М. : Госюриздат, 1961. – 559 с.
8. Международное значение Конституции СССР. – М. : «Международные отношения», 1982. – С. 70
9. Основи правознавства : підруч. [для 9-го класу середньої загальноосвітньої школи] / [за редакцією І. Б. Усенка]. – Київ-Ірпінь : «Перун», 1997. – 416 с.
10. Патюлин В. А. Государство и личность в СССР / В. А. Патюлин. – М. : Наука, 1974. – 248 с.
11. Патюлин В. А. Социалистическая концепция прав человека / В. А. Патюлин // Права человека при социализме. – Берлин-Улан-Батор, 1980. – 127 с.



12. Прохоров В. Т. Советское государство и право / В. Т. Прохоров ; под ред. С.С. Кравчука. – М. : «Юридическая литература», 1980. – 626 с.
13. Рабінович П. М. Юридичне забезпечення прав людини – стратегічний напрямок розвитку законодавства України / П. М. Рабінович // Концепція розвитку законодавства України : матер. наук.-практ. конф., травень 1996, Київ. – К., 1996. – С. 92-94.
14. Рудинский Ф. М. Гуманизм советского государства и права / Ф. М. Рудинский // Конституция СССР: проблемы государственоведения и советского строительства. – М. : ИГиП АН СССР, 1980. – С. 56-59.
15. Советское государственное строительство и право. – М. : «Мысль», 1984. – 508 с.
16. Социалистическая концепция прав человека / [отв. ред. Чхиквадзе В. М., Лукашева Е. А.]. – М. : «Наука», 1986. – 222 с.
17. Социалистическое право и личность. – Киев-Одесса : «Вища школа», 1984. – 127 с.
18. Чхиквадзе В. М. Социалистический гуманизм и права человека / В. М. Чхиквадзе. – М. : «Наука», 1979. – 303 с.

Мацькевич Н. М. Культурные права и свободы в системе прав и свобод человека и гражданина в Украине

В статье исследуется место культурных прав и свобод в системе прав и свобод человека и гражданина в Украине. Делается вывод о существовании сегодня самостоятельной видовой группы конституционных культурных прав и свобод.

Ключевые слова: права, свободы, конституционные права и свободы.

Matskevych M. M. Cultural rights and freedoms in the system of rights and freedoms of a man and a citizen in Ukraine

This article is dedicated to the place of cultural rights and freedoms in the system of rights and freedoms of a man and a citizen in Ukraine. A conclusion about existing today of independent group of constitutional cultural rights and freedoms.

Key words: rights, freedoms, constitutional rights and freedoms.

